

SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN 2181-1342

Actual problems of social and humanitarian sciences
Актуальные проблемы социальных и гуманитарных наук

Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari

2-maxsus
son (6-jild)

2026

SCIENCEPROBLEMS.UZ

**IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLARNING
DOLZARB MUAMMOLARI**

№ S/2 (6) – 2025

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-
ГУМАНИТАРНЫХ НАУК**

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

TOSHKENT-2026

BOSH MUHARRIR:

Isanova Feruza Tulqinovna

TAHRIR HAY'ATI:

07.00.00- TARIX FANLARI:

Yuldashev Anvar Ergashevich – tarix fanlari doktori, siyosiy fanlar nomzodi, professor;

Mavlanov Uktam Maxmasabirovich – tarix fanlari doktori, professor;

Xazratkulov Abror – tarix fanlari doktori, dotsent;

Tursunov Ravshan Normuratovich – tarix fanlari doktori;

Xolikulov Axmadjon Boymahmatovich – tarix fanlari doktori;

Gabrielyan Sofya Ivanovna – tarix fanlari doktori, dotsent;

Saidov Sarvar Atabullo o'g'li – katta ilmiy xodim, Imom Termiziy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazi, ilmiy tadqiqotlar bo'limi.

08.00.00- IQTISODIYOT FANLARI:

Karlibayeva Raya Xojabayevna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor;

Nasirxodjayeva Dilafruz Sabitxanovna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor;

Ostonokulov Azamat Abdukarimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor;

Arabov Nurali Uralovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor;

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent;

Azizov Sherzod O'ktamovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent;

Xojayev Azizxon Saidaloxonovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent

Xolov Aktam Xatamovich – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent;

Shadiyeva Dildora Xamidovna – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent v.b.;

Shakarov Qulmat Ashirovich – iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent.;

Jabborova Charos Aminovna - iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD).

09.00.00- FALSAFA FANLARI:

Hakimov Nazar Hakimovich – falsafa fanlari doktori, professor;

Yaxshilikov Jo'raboy – falsafa fanlari doktori, professor;

G'aybullayev Otabek Muhammadiyevich – falsafa fanlari doktori, professor;

Saidova Kamola Uskanbayevna – falsafa fanlari doktori;

Hoshimxonov Mo'min – falsafa fanlari doktori, dotsent;

O'roqova Oysuluv Jamoliddinovna – falsafa fanlari doktori, dotsent;

Nosirxodjayeva Gulnora Abdukaxxarovna – falsafa fanlari nomzodi, dotsent;

Turdiyev Bexruz Sobirovich – falsafa fanlari doktori (DSc), Professor.

10.00.00- FILOLOGIYA FANLARI:

Axmedov Oybek Saporbayevich – filologiya fanlari doktori, professor;

Ko'chimov Shuxrat Norqizilovich – filologiya fanlari doktori, dotsent;

Hasanov Shavkat Ahadovich – filologiya fanlari doktori, professor;

Baxronova Dilrabo Keldiyorovna – filologiya fanlari doktori, professor;

Mirsanov G'aybullo Qulmurodovich – filologiya fanlari doktori, professor;

Salaxutdinova Musharraf Isamutdinovna – filologiya fanlari nomzodi, dotsent;

Kuchkarov Raxman Urmanovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent v/b;

Yunusov Mansur Abdullayevich – filologiya fanlari nomzodi;

Saidov Ulugbek Aripovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent;

Qodirova Muqaddas Tog'ayevna - filologiya fanlari nomzodi, dotsent.

12.00.00- YURIDIK FANLAR:

Axmedshayeva Mavlyuda Axatovna – yuridik fanlar doktori, professor;

Muxitdinova Firyuza Abdurashidovna – yuridik fanlar doktori, professor;

Esanova Zamira Normurotovna – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan yurist;

Hamroqulov Bahodir Mamasharifovich – yuridik fanlar doktori, professor v.b.,;

Zulfiqorov Sherzod Xurramovich – yuridik fanlar doktori, professor;

Xayitov Xushvaqt Saparbayevich – yuridik fanlar doktori, professor;

Asadov Shavkat G'aybullayevich – yuridik fanlar doktori, dotsent;

Ergashev Ikrom Abdurasulovich – yuridik fanlari doktori, professor;

Utemuratov Maxmut Ajimuratovich – yuridik fanlar nomzodi, professor;

Saydullayev Shaxzod Alixanovich – yuridik fanlar nomzodi, professor;

Hakimov Komil Baxtiyarovich – yuridik fanlar doktori, dotsent;

Yusupov Sardorbek Baxodirovich – yuridik fanlar doktori, professor;

Amirov Zafar Aktamovich – yuridik fanlar doktori (PhD);

Jo'rayev Sherzod Yuldashevich – yuridik fanlar nomzodi, dotsent;

Babadjanov Atabek Davronbekovich – yuridik fanlar nomzodi, professor;

Normatov Bekzod Akrom o'g'li — yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori;

Rahmatov Elyor Jumaboyevich — yuridik fanlar nomzodi;

13.00.00- PEDAGOGIKA FANLARI:

Xashimova Dildarxon Urinboyevna – pedagogika fanlari doktori, professor;

Ibragimova Gulnora Xavazmatovna – pedagogika fanlari doktori, professor;

Zakirova Feruza Maxmudovna – pedagogika fanlari doktori;

Kayumova Nasiba Ashurovna – pedagogika fanlari doktori, professor;

Taylanova Shoxida Zayniyevna – pedagogika fanlari

doktori, dotsent;

Jumaniyozova Muhayyo Tojiyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent;

Ibraximov Sanjar Urunbayevich – pedagogika fanlari doktori;

Javliyeva Shaxnoza Baxodirovna – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD);

Bobomurotova Latofat Elmurodovna — pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD).

19.00.00- PSIXOLOGIYA FANLARI:

Karimova Vasila Mamanosirovna – psixologiya fanlari doktori, professor, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Hayitov Oybek Eshboyevich – Jismoniy tarbiya va sport bo'yicha mutaxassislarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti, psixologiya fanlari doktori, professor

Umarova Navbahor Shokirovna– psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti, Amaliy psixologiyasi kafedrasini mudiri;

Atabayeva Nargis Batirovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent;

Shamshetova Anjim Karamaddinovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent;

Qodirov Obid Safarovich – psixologiya fanlari doktori (PhD).

22.00.00- SOTSIOLOGIYA FANLARI:

Latipova Nodira Muxtarjanovna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri;

Seitov Azamat Po'latovich – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston milliy universiteti;

Sodiqova Shohida Marxaboyevna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi.

23.00.00- SIYOSIY FANLAR

Nazarov Nasriddin Ataqulovich –siyosiy fanlar doktori, falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent arxitektura qurilish instituti;

Bo'tayev Usmonjon Xayrullayevich –siyosiy fanlar doktori, dotsent, O'zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri.

OAK Ro'yxati

Mazkur jurnal Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi Rayosatining 2022-yil 30-noyabrdagi 327/5-son qarori bilan tarix, iqtisodiyot, falsafa, filologiya, yuridik va pedagogika fanlari bo'yicha ilmiy darajalar yuzasidan dissertatsiyalar asosiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro'yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” mas'uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog'och ko'chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:

scienceproblems.uz@gmail.com

Bog'lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).

07.00.00 – TARIX FANLARI

Saparbaev Bunyod Khurrambek ogli

KHIVA (KHOREZM) STATE AS AN ACTIVE AGENT:

DIPLOMACY, ECONOMY, AND RUSSIAN INTERACTION, 1806–1825 10-22

Rahmatilloev Nusratillo

BUXORO AMIRLIGI VA QO‘QON XONLIGI O‘RTASIDAGI SIYOSIY

JARAYONLARNING QO‘QON XONLIGI TARIXSHUNOSLIGIDA YORITILISHI..... 23-27

Sattarov Akram Madaminovich

TURKISTON GENERAL-GUBERNATORLIGI AHOLISINING IJTIMOIIY HAYOTI..... 28-33

Джаббаров Юлдуз Джуманиязовна

ВОПРОСЫ ПОВЫШЕНИЯ УРОВНЯ ЮРИДИЧЕСКИХ ЗНАНИЙ СТУДЕНТОВ

В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ УЗБЕКИСТАНА 34-38

Boyto‘rayev Sirojiddin Usmon o‘g‘li

SURXONDARYO VILOYATI MUZEYLARI VA TURIZM SALOHIIYATINING

SHAKLLANISHIDA: TERMIZ O‘LKASHUNOSLIK MUZEYINING O‘RNI 39-43

Qobulova Gulzoda Maxsud qizi

O‘RTA ASR MANBALARINI RAQAMLASHTIRISHNING ILMIY ZARURATI

VA KONSEPTUAL ASOSLARI..... 44-49

Qudratillayev Parviz

KONFUTSIYLIK TA‘LIMOTIDA IJTIMOIIY HIMOYA MASALALARI 50-53

08.00.00 – IQTISODIYOT FANLARI

Юлдашева Надира Викторовна

НОВЫЕ ИНСТРУМЕНТЫ ПРЕВЕНТИВНОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ГОСУДАРСТВЕННЫХ

ЗАКУПОК В УЗБЕКИСТАНА: ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ И ПРАВОВЫЕ НОВАЦИИ 54-63

09.00.00 – FALSAFA FANLARI

Saifnazarov Ismail Saifnazarovich

MAHALLA – O‘ZBEK JAMIYATINING TARIXIIY MEROSI,

MAMLUKAT TINCHLIGI VA RAVNAQINING ASOSIIY POYDEVORI 64-69

G‘ulomov Abdullo

MAHMUD LOMISHIYNING “TAMHID” ASARIDA IMOMAT BORASIDAGI

QARASHLAR TAHLILI..... 70-76

Axmedov Xamdam Alikulovich

XALQARO EKOLOGIK ADOLATNI TA‘MINLASHDA TRANSCHEGARAVIIY MAS‘ULIYAT,

“UMUMIIY VA DIFFERENSIIALLASHGAN JAVOBGARLIK” MUAMMOLARI 77-81

Raxmonov Shohzod Husan o‘g‘li

YOSHLAR AXLOQIIY TAFAKKURI VA MADANIYATINI YUKSALTIRISHDA

NURONIIYLAR TAJRIBASIDAN FOYDALANISHNING AHAMIIYATI..... 82-85

<i>Oripov Shuxratjon Orip o'g'li</i> RAHBAR KADRLAR MA'NAVIY QIYOFASINING IJTIMOIIY-FALSAFIY MODELI.....	86-93
<i>Jomuradov Ikrom Ilxom o'g'li</i> IMMANUEL KANT FALSAFASIDA NOUMENAL ERKINLIK VA FENOMENAL DETERMINIZMNING ANTINOMIK TABIATI: TRANSCENDENTAL KONTEKSTDA TAHLIL	94-98
<i>Safarov Akbar Isoqulovich, Ziyotova Adolat Ergashovna</i> EKOLOGIK MADANIYAT YUKSAKLIGI, HUQUQIY ONG VA TABIAT-JAMIYAT INSONNING UZVIY BOG'LIQLIGI	99-103

10.00.00 – FILOLOGIYA FANLARI

<i>Musayev Akmalbek Ibragimdjaniyovich</i> INGLIZ VA O'ZBEK DIPLOMATIK DISKURSIDA EVFEMIZATSIYA VA YUMSHATISH STRATEGIYALARINING LINGVOPRAGMATIK TAHLILI	104-110
<i>Bazarov Zokir Mehrikulovich</i> A.QODIRIYNING "O'TKAN KUNLAR" ROMANI TARJIMALARIDA LINGVOKULTUROLOGIK KOMPETENSIYA KOMPONENTLARINING IFODALANISHI	111-114
<i>Kuchiyev Malik Abdumannonovich</i> ILOVA QURILMA TARKIBIDAGI FRAZELOGIK BIRLIKLARNING STILISTIK FUNKSIYALARI	115-120
<i>Абдуллаева Парвина Толибжоновна</i> ТЕМПОРАЛЬНЫЙ ОБРАЗ В ИСПАНСКОЙ И УЗБЕКСКОЙ ПАРЕМИОЛОГИИ.....	121-123
<i>Ismoilova Fotima</i> ISAJON SULTONNING "BILGA XOQON" ROMANIDA TO'QIMA OBRAZLARINING BADIY VAZIFASI	124-129
<i>Eshqulov Sunnat</i> PESHLAVHALARNING TIL XUSUSIYATLARI VA IMLO MUAMMOLARI XUSUSIDA.....	130-134

12.00.00 – YURIDIK FANLAR

<i>Yo'ldoshev Azizjon Ergash o'g'li</i> OMMAVIY ISHTIROK DARAJALARINI ANIQLASHNING AYRIM HUQUQIY MASALALARI	135-139
<i>Saginidikov Maxset Djubaktanovich</i> CONSTITUTIONAL AND LEGAL ESSENCE OF COOPERATION BETWEEN COUNCILS OF PEOPLE'S DEPUTIES AND CIVIL SOCIETY INSTITUTIONS	140-147
<i>Rajabov Umrbek Ravshanbekovich</i> OILA-TURMUSH MUNOSABATLARI DOIRASIDAGI JINOYATLARNI BARTARAF ETISHDA PROFILAKTIKA INSPEKTORLARI FAOLIYATINING KRIMINOLOGIK MEKANIZMLARI	148-152
<i>Bekov Ixtiyor Rustamovich</i> KONSTITUTSIYAVIY ODIL SUDLOVNI ILM VA TA'LIM BILAN UYG'UN RIVOJLANTIRISH MASALALARI	153-157
<i>Хайдарова Хилола Анваровна</i> МЕЖДУНАРОДНЫЕ ИНИЦИАТИВЫ РЕСПУБЛИКА УЗБЕКИСТАН И ИХ ЗНАЧЕНИЕ ДЛЯ ГЛОБАЛЬНОГО ДИАЛОГА	158-164

<i>Ahmedov Islom Baxtiyor o'g'li</i> ICHKI ISHLAR ORGANLARIDA RAQOBATBARDOSH PROFESSIONAL VA ZAMONAVIY KADRLARNI TAYYORLASH: MAQSAD VA VAZIFALAR	165-168
<i>Fayzulloev Shohijaxon Jobirovich</i> JAHON SAVDO TASHKILOTIGA A'ZOLIK BOSQICHIDA SHAFFOFLIKNI TA'MINLASH MASALALARI	169-176
<i>Turgunboeva Mamura</i> SOME ISSUES OF COPYRIGHT PROTECTION ON THE INSTAGRAM SOCIAL NETWORK	177-181
<i>Mamataliyeva Shahnoza Xushmamat qizi</i> JINOYAT PROTSESSIDA XAVFSIZLIK CHORALARI QO'LLASH JARAYONIDA ISBOT QILISHNING O'ZIGA XOS JIHATLARI	182-192
<i>Shokirova-Inomjonova Mashhuraxon G'ayratjon qizi</i> IJTIMOIY SOHA TUSHUNCHASINING NAZARIY-HUQUQIY TAHLILI	193-196
<i>Turayeva Dildora Iskandarovna</i> ICHKI ISHLAR ORGANLARINING JAMOAT XAVFSIZLIGIGA OID FAOLIYATINI AXBOROTLAR BILAN TA'MINLASHNING TURLARI, SHAKLLARI VA BUGUNGI KUNDAGI HOLATI	197-206
<i>Абдужаппоров Шахбоз Музаффар ўғли</i> ПРАВОВЫЕ И ОРГАНИЗАЦИОННЫЕ ПРОБЛЕМЫ РАССЛЕДОВАНИЯ КИБЕРПРЕСТУПЛЕНИЙ	207-215
<i>To'rabayeva Ziyoda Yakubovna</i> O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA VOYAGA YETMAGANLARNI JINOIY JAVOBGARLIK VA JAZODAN OZOD QILISHGA DOIR QONUNCHILIKNI TAKOMILLASHTIRISH	216-227
<i>Abdusamiyeva Dilrabo Abduvaxob kizi</i> THE ROLE OF THE PENITENTIARY SYSTEM IN THE RESOCIALIZATION OF PERSONS RELEASED FROM PENAL INSTITUTIONS	228-233
<i>Bekmirzayeva Umida</i> DAVLAT ISHTIROKIDAGI AKSIYADORLIK JAMIYATLARI KUZATUV KENGASHLARIDA SUN'IY INTELLEKTNI A'ZO-MASLAHATCHI SIFATIDA JORIY ETISHNING HUQUQIY ASOSLARI VA ISTIQBOLLARI	234-237
<i>Суннатиллаева Сарвиноз</i> НАДЛЕЖАЩАЯ ПРАВОВАЯ ПРОЦЕДУРА В ПРОИЗВОДСТВАХ ПО ДЕЛАМ О КОНКУРЕНЦИИ В ЕВРОПЕЙСКОМ СОЮЗЕ И УЗБЕКИСТАНЕ	238-244
<i>Mardonova Gulsanam Bahodir qizi</i> GIYOHVANDLIK VOSITALARINING VIRTUAL OLAMDA SOTILISHI, NARX SHAKLLANISHI, HUQUQIY BAHOLASH VA EKSPERTIZA MUAMMOLARI	245-252
<i>Isoqov Habibilla Jakparaliyevich</i> PUL YUVISHGA QARSHI KURASHISH SOHASIDAGI XALQARO VA MINTAQAVIY TASHKIOTLAR, ULARNING FUNKSIYA VA VAZIFALARI.....	253-261
<i>Хван Леонид Борисович, Гулимова Зилола Шухратовна</i> ЦИФРОВИЗАЦИЯ АДМИНИСТРАТИВНОГО СУДОПРОИЗВОДСТВА В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН: ЭТАПЫ ФОРМИРОВАНИЯ И НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ	262-268
<i>Kdirbaeva Altinay Maksetbaevna</i> O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI ICHKI ISHLAR ORGANLARIDA XOTIN-QIZ XODIMLAR FAOLIYATIDA XIZMAT INTIZOMI: MUAMMOLAR VA YECHIMLAR	269-275

<i>Zinelbaev Baxitjan Qublan o'g'li</i> YO'L HARAKATI XAVFSIZLIGINI TA'MINLASHDA MA'MURIY-HUQUQIY MEKANIZMLARNI RIVOJLANTIRISHNING DOLZARB MASALALARI (O'ZBEKISTON TAJRIBASI)	276-281
<i>Xo'jayeva Malohatxon Fozilxo'ja qizi</i> MA'MURIY Hujjatni tushunish va qo'llashning o'ziga xos xususiyatlari	282-286
<i>Toshkanov Nurbek Bahriddinovich</i> OLIY TA'LIM MUASSASALARI – TADBIRKORLIK SUBYEKTI SIFATIDA	287-295
13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI	
<i>Rustamov Ilkhom Tursunovich</i> DIDACTIC POTENTIAL OF THE LINGUOPRAGMATIC APPROACH IN TEACHING SMALL-GENRE TEXTS	296-300
<i>Kaypnazarov Sraijatdin Gayratdinovich</i> «ELEKTR BO'LIMI» BO'YICHA RAQAMLI TA'LIM MUHITINI YARATISH: QORAQALPOG'ISTON MAKTABLARI MISOLIDA.....	301-307
<i>Bozorov Zokir, Axtamaliyev Shamshod, Karimov Dilshod, To'rayeva Lobar</i> VEKTORLAR ALGEBRASINING ELEMENTAR MASALALAR YECHISHGA TATBIQI	308-315
<i>Abduraxmonova Tuxtapashsha Rustamovna</i> IONLI POLIMERLANISH REAKSIYASINI O'QITISHDA 3D VA VIRTUAL TEKNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH	316-322
<i>Yaxshilikova Nargiza</i> BLENDED LEARNING STRATEGY IN TEACHING ENGLISH	323-327

Received: 30 January 2026
Accepted: 15 February 2026
Published: 28 February 2026

Article / Original Paper

THE ARTISTIC FUNCTION OF FIXED CHARACTERS IN ISAJAN SULTAN'S NOVEL "BILGA KHAGAN"

Ismoilova Fotima

named after Sharaf Rashidov
Samarkand State University
basic doctoral student
E-mail: fotimaismoilova813@gmail.com

Abstract. This article analyzes one of the historical novels of Isajon Sultan, one of the leading representatives of modern Uzbek literature, the novel "Bilga Khagan." The novel genre is distinguished by its diversity of characters. In novels, main and episodic images are of great importance. Also important are historical images and fictional images that serve to create their image more vividly. Therefore, the article also analyzes the skillfully illuminated fictional images in the novel, based on the author's achievement of a combination of historical fact and artistic fiction.

Keywords: novel, historical novel, image, artistic skill, Turkic people, honor, patriotism.

ISAJON SULTONNING "BILGA XOQON" ROMANIDA TO'QIMA OBRAZLARINING BADIY VAZIFASI

Ismoilova Fotima

Sharof Rashidov nomidagi
Samarqand davlat universiteti tayanch doktoranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada zamonaviy o'zbek adabiyotining yetakchi vakillaridan biri Isajon Sultonning tarixiy romanlaridan biri "Bilga xoqon" romani tahlilga tortilgan. Roman janri o'zining obrazlar xilma-xilligi bilan ajralib turuvchi janr hisoblanadi. Romanlarda bosh va epizodik obrazlar muhim ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, tarixiy obrazlar va ular qiyofasini yanada yorqinroq yaratish uchun xizmat qiluvchi to'qima obrazlar ham muhim hisoblanadi. Shuning uchun maqolada romanda mahorat bilan yoritilgan to'qima obrazlar ham tahlil qilinib, muallif tarixiy fakt va badiiy to'qima uyg'unligiga erishgani asoslangan.

Kalit so'zlar: roman, tarixiy roman, obraz, badiiy mahorat, turk qavmi, or-nomus, vatanparvarlik.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SPR1342V6SI2Y2026N20>

Kirish. So'nggi yillarda tadqiqotchilar diqqat markazida turgan mavzulardan biri bu turkiy toshbitiklarimiz hisoblanadi. Ma'lumki, sharq sivilizatsiyasi tarixi, jamiyatning ma'naviy-ma'rifiy takomilida o'tmishda yashab ijod etgan shoirlar va adabiyotchilarning xizmatlari katta. Turkiy, xususan, o'zbek yozma adabiyotining yuzaga kelishi va rivojida ikkinchi turk xoqonligi davrida yashab ijod etgan adib va tarixnavislar To'nyuquq va Yo'llug' tiginning o'rni alohida ahamiyat kasb etadi. Ushbu ijodkorlarni ikkilanmasdan turkiy yozma adabiyotning, turkiy tarixnavislikning asoschilari desak yanglishmaymiz.

Tarixiy romanning o'ziga xos janriy-poetik tomonlari bo'lib, unda "Tarixiy roman qahramoni sifatida bahodir, irodali, faol insonlarni tanlash" [1;38], "Tasvirlanayotgan voqea-

hodisalar va shaxslarning teran badiiy talqini asosida tarix haqiqatining badiiy haqiqatga o'sib chiqishi" [2], "Tarixiy romanda moziyning tugallangan, qaytarilmaydigan va tarix tomonidan muhrlangan davri tasvirlanadi" [3; 215-217]. Mana shu tamoyillarni o'zida to'liq mujassamlantira olgan asargina tarixiy roman bo'lishi mumkin.

Adabiyotlar sharhi. Eng avvalo, "Bilga xoqon" romani tahliliga yondashishdan ilgari asl "ildizi", ya'ni toshbitiklar haqidagi tadqiqotlarga diqqat qaratish maqsadga muvofiq. Bu madaniy yodgorliklar ilk bor Enasoy daryosi bo'ylarida mavjudligi aniqlanib, rus xizmatchisi Remezov, keyinchalik shved olimi Iogann Stralenberg va olim Missershmiddlar tomonidan ilm ahliga ma'lum qilindi. Enasoy obidasining "siri"ni o'rganishga XVIII asming boshlaridayoq kirishilgan bo'lsa-da, dastlabki urinishlar natija bermadi. XIX asming birinchi choragida Grigoriy Spasskiyning "Sibirskiy vesnik" ("Sibir axboroti") jurnalida mazkur yodgorlik haqida maqolasining e'lon qilinishi va bu maqolaning lotin tiliga tajjima bo'lganligi dunyo olimlarining diqqatini o'ziga jalb etadi.

Enasoy yodgorliklarini o'rganishda rus sayyohi va yozuvchisi N.M.Yadrinsevning Mo'g'ulistonning Kosho-Saydam vodiysidagi O'rxun daryosi havzalaridan shunga o'xshash madaniy yodgorliklarini aniqlashi muhim ahamiyat kasb etdi. Ulardagi matnlar noma'lum yozuvda bo'lishi bilan bir qatorda ayrimlari xitoy yozuvida va xitoy tilida bitilgan edi. Shunday qilib, fin-ugor ilmiy jamiyati hamda akademik V.V.Radlov boshchiligidagi rus olimlarining O'rxun daryosi bo'ylarida o'tkazgan ilmiy ekspeditsiyalari shu madaniy yodgorliklarini o'rganishga bag'ishlandi. Daniyalik olim Vilgelm Tomsenning "bu madaniy yodgorliklar turkiy xalqlarga taalluqli bo'lishi kerak" – degan taxmini to'g'ri bo'lib chiqdi. U dastlab "tangri", "turk" so'zlarini, keyinchalik 1893-yilning 25-noyabrida barcha harflarini aniqlab, yodgorlikdagi matnlarni to'la o'qishga muvaffaq bo'ladi. Akademik V.V.Radlov esa V.Tomsen va o'zining tajribalariga tayanib yodgorlik matnini birinchi bo'lib rus tiliga tarjima qiladi. Mazkur bitiklarini V.Tomsen va V.Radlovlardan keyin S.E.Malov, S.G.Klyashtomiy, I.V.Stebleva, H.O'rxun, T.Tekin, Najib Osim, G.Aydarov, o'zbek olimlaridan A.Rustamov, A.Qayumov, G'.Abdurahmonov, N.Rahmonovlar o'rganishgan. A.P.Qayumovning "Qadimiyat obidalari", G'.Abdurahmonov, A.Rustamovlarning "Qadimgi turkiy til" nomli kitoblari tarkibida ushbu yodgorliklardan namunalar o'zbek tiliga o'girilib, nashr etilgan.

O'zbek olimi, filologiya fanlari doktori, professor Qosimjon Sodiqovning "Kul Tigin va Bilga xoqon bitigllari: matnlarning o'qilishi va talqinlari" nomli tadqiqotida Kul Tegin va Bilga xoqon haqida g'oyat mukammal ma'lumotlar jamlagan, matn tabdilidan tortib obrazlar olamigacha mahorat bilan tasvirlangan. Shuningdek, matn tabdilida muallif o'zining tabdili bilan birga boshqa olimlar tavsifini ham qiyosiy tarzda tasvirlagan.

"Bilga xoqon" romani ustida ham tadqiqot ishlari olib borilgan bo'lib, ulardan biri Ibragimova D tadqiqotlarida romandagi Bilga xoqon obrazining zamonaviy talqiniga e'tibor qaratilgan. Isajon Sulton tarixiy shaxsni tashqi — qahramonlik sifatleri bilan bir qatorda uning ichki olamini, tanlovlari, mas'uliyatlari bilan tasvirlaydi. Adib talqinidagi Bilga xoqon siyosiy arbob sifatida tasvirlanadi.

O'zbek tarixiy-badiiy nasrida qadimgi turkiylar hayoti qalamga olingan asarlar juda kamchilikni tashkil etadi. Xususan, turkiy olamda mashhur xoqon Bilga xoqonning badiiy siymosi nasrimizda so'nggi besh-olti yildan berigina gavdalana boshladi. "Ilk tajriba o'laroq dunyoga kelgan Rahimjon Otauli qalamiga mansub "Bilga xoqon dostoni" adashmasam, nasrimizda qadim ajdodimiz obrazini yaratish yo'lidagi ilk tajriba o'laroq dunyoga kelgan

bo'lsa, Isajon Sultonning "Bilga xoqon" romani bu boradagi dadil qadam deya ko'rsatishga loyiqdir", — degan edi filologiya fanlari doktori, professor Nasimxon Rahmonov. [4: 9].

"Bilga xoqon" romani Isajon Sultonning tarixiy romanlaridan biri bo'lib, bu asarda qadimgi toshbitiklar asrida tarixda yashab o'tgan turkiy xoqonlar hayoti, turkiylar davridagi ijtimoiy-siyosiy vaziyat, turli qavmlar o'rtasidagi jang va murosaviy kelishuvlar mahorat bilan tasvirlangan. Muallif ushbu asarni yozishdan oldin bu davr va tarixiy shaxslar haqida ko'plab faktlar to'plaganligi romanning tarixiy mezonlarini to'liq ochib berishga xizmat qiladi. Turkiy xoqon Bilga xoqon shaxsi asar markaziga olib chiqilib, barcha voqea va detallar shu obraz atrofida bog'lanadi.

Roman obrazlari tahliliga o'tishdan ilgari badiiy obraz tushunchasiga to'xtalib o'tish joiz. Badiiy obraz – borliqning (undagi narsa, hodisa va h.k) san'atkor ko'zi bilan ko'rilgan va ideal asosida ijodiy qayta ishlanib, hissiy idrok etish mumkin shaklda ifodalangan aksidir. Badiiy obraz bosh va epizodik, shuningdek, tarixiy va to'qima obrazlarga bo'linadi. [5:61].

Muhokama va natijalar. To'qima obrazlarning badiiy vazifasi quyidagilardan iborat: yozuvchi hayotiy haqiqatni to'g'ridan-to'g'ri emas, balki obrazlar orqali yanada chuqur va ta'sirli ifodalaydi; to'qima obrazlar asarning asosiy g'oyasini kuchaytiradi; bitta xayoliy qahramon orqali ko'plab real insonlarga xos xususiyatlar jamlanadi, shu yo'l bilan muallif jamiyatdagi muammolarni umumiy tarzda ko'rsatadi; to'qima obrazlar voqealarni qiziqarli, dramatik va esda qolarli qiladi, o'quvchining his-tuyg'ulariga kuchli ta'sir ko'rsatadi; badiiy adabiyot ijod mahsuli bo'lgani sababli yozuvchi o'z tasavvurini erkin namoyon qiladi; to'qima obrazlar shu ijodiy erkinlikning ifodasidir; ba'zi to'qima obrazlar ramz sifatida xizmat qilib, ma'lum g'oya yoki tushunchani ifodalaydi (masalan, yaxshilik va yomonlik, adolat va zulm).

Yozuvchi Isajon Sultonning "Bilga xoqon" romanida to'qima obrazlar va ularning badiiy vazifasi asar mohiyatini ochishda, bosh obrazning, ya'ni Bilga xoqonning tasvirini ochishda muhim ahamiyat kasb etadi, romanning asosiy g'oyasini kuchaytirishda muhim hisoblanadi. Romandagi to'qima (ya'ni adabiy ixtiro qilingan) obrazlar ko'pincha tarixiy voqelik muhitida yaratilgan bo'lsa ham, ularning ayrimlari muallifning badiiy talqini mahsuli sifatida o'qiladi. Asarda to'qima obrazlar tahliliga o'tishdan avval, eng avvalo, tarixiy shaxslar timsolini ham eslash lozim. Sababi to'qima obrazlar yuqorida ta'kidlaganimizdek, tarixiy obrazlar timsolini yaratishda asosiy vositachi hisoblanadi. Bu tarixiy obrazlardan eng muhimlari sifatida Bilga xoqon, uning inisi Kultegin va dono maslahatchisi To'nyuquqni eslash kifoya.

1. Bilga Xoqon – romanning markaziy qahramoni; u tarixiy shaxs bo'lishi bilan birga, muallif tomonidan ideal rahbar, dono va adolatli hukmdor sifatida badiiy tasvirlangan. Romanda turk budunini birlashtirib, dushmanga qarshi oyoqlantiruvchi bosh sifatida namoyon bo'ladi. Onasi El Bilga xotun, otasi Eltarish xoqon. Romanda quyidagicha tasvirlanadi: "O' mizi keng, ko'ksi qabariq, oq yuzi uzunchoq ekan. Yonog' i tekis, ko'zi qora, qoshi o'rtacha qalin ekan. Ikki qansharining chizig' i cho'zilib jag' igacha tushgan, peshanasi keng, o'zi uzun bo' yli, kuchli kishi ekan." [4: 23].

2. To'nyuquq – Bilga Xoqon davridagi donishmand maslahatchi va sarkarda, u ham tarixiy shaxs bo'lib, romanda muhim rol o'ynaydi. Asarda Bilga xoqon yonida, xalqni birlashtiruvchi, dono kuch. "Ko'zi boyo'g' lining ko'ziday bilgich yo'riqchi". [4: 23].

3. Kul Tigin – Bilga Xoqonning inisi; jasoratli sarkarda sifatida badiiy talqinda beriladi. "Chaqmoqday tez, qarchig' ayday o'zg'ir inisi". [4:23]. (Keyingi tadqiqotlarimizda tarixiy obrazlar tahliliga alohida to'xtalinadi).

Romanning badiiy to' qima obrazlarini tahlil qilamiz:

1. Ishbara Yamtar – turk qahramoni; roman voqealarida vatanparvarlik va mardlik fazilatlarini aks ettiradi. Asar boshidan oxiriga qadar mard, jasur, qo' rymas, xalqni birlashtirishga oshiquvchi, Bilga xoqon maslahati, yo' l-yo' rig' i bilan xalqini "uyg' otgan" obraz. U Alp Qora Bo' g' uning o' g' li sifatida tasvirlangan. Otasining laqabidan ma'lumki, alpning farzandi ham alp bo' ladi. Ishbaraning suyagi otasiga tortadi, O' n ikkisida unga tenglashib, birga yurardi, deb tasvirlanadi. Otasi unga jang ilmini o' rgatadi, bu ilm keyinchalik Bilga xoqon bilan birga janglarda qo' l keladi.

2. Bulut – Ishbaraning yetakchi do'sti yoki safdoshi sifatida tasvirlangan obraz; u ham vatan uchun kurashadi. Darhaqiqat, muallif roman boshidan uni safdosh va yaqin do' st sifatida gavdalantirib, usiz Ishbara obrazi to' la yetilmasdi.

Isajon Sulton imkon qadar qadimgi turk davridagi manzarani, qahramonlarning turkona tabiatini, hech narsadan tap tortmas botirligini saqlashga harakat qilgan. Roman boshlanishidagi Ishbara yamtar va Bulut obrazlari turk bo'duniga xos bo'lgan ayni ana shu qirralarni o'zida ifoda etgani bilan ham diqqatga sazovor. Zotan, samimiylik va haqqoniylik qanday bo'lishidan qat'i nazar, hamma zamonlarda ham o'rinli va mavridida qilingan. Isajon Sulton quyidagi voqeani hikoya qilar ekan, Ishbara va Bulut obrazlari orqali vatanni qutqarib qolish yo'lida turk xoqonligining vatanparvarlari or-nomus uchun hatto o'limga ham tik borishga o'zlarida zarurat sezgan degan gapni aytmoqchi bo'ladi: "– Shumi yigitlik? – dedi Ishbara. – Hoy siz! Eltarish xoqonning o'g'li Bilga xoqon so'zi qulog'ingizga kelmadimi?

– Keldi oz-moz!

– Unda xotin-bolangizni qo'yib, Bilga xoqon so'ziga kirsangiz bo'lmaydimi? Boraylik, ne desa uni qilaylik. Qishda tirishib o'lib yotmaylik.

– Qayg'udamiz, – dedi qorachadan kelgan, qoshi ustida tig' izi bor To'fon degan yigit. – Tegra uluslarga so'z yo'llaylik. Bilganing qoshiga elchi yuboraylik. Tinglaylik-chi, ne der ekan? Buyog'i puturdan ketgan ulus erlari o't atrofida tizilishib, biri olib, biri qo'yib "Ha, shunday bo'lsin. O'lsak o'laylik, biroq yer bilan bir bo'lmaylik", deyishardi". [4: 15].

Roman qahramonlari Ishbara bilan Bulut to O'tukanga borgunlariga qadar kechgan voqealarda Bilga xoqon obrazi ko'rinmaydi, faqat Bilga xoqonning o'gitlari, elga qilgan ezgu ishlari, ana shu ezgu o'gitlarini qalblariga jo qilgan vatanparvar Ishbara yamtar, Bulut obrazlari markazda hukm suradi.

3. Kunsuluv – ayol obrazi bo'lib, jasorat va mardlik timsoli sifatida ishlatilgan badiiy qahramonlardan biridir. Kunsuluv Ishbaraning sevgan qizi sifatida tasvirlanib, ulus ichida jasurligi bilan namuna bo' la oladigan obraz sifatida gavdalangan.

4. Meyli Chur – salbiy yoki qarama-qarshi xarakter sifatida tilga olinadi, ya'ni asarda quyidagicha tasvirlanadi: "Qisqa bo' yli, qalin qoshlari tutash, ko' zi ichiga chuqur botgan to' ngroq kishi" [4: 59]. U yoshligidan xoqon bo' lishni orzu qilgan bo' lib, xalqi og' ir ahvolda qolganda, "...uning qonida yana xoqonlik istagi bo' y ko' rsatdi, biroq tabg' ach xalqi turkiylar tutumini yaxshi biladi, tomirida xoqon qoni oqmagan kishini el boshiga keltirishga qo' rqadi. Balki, ishi yurishib, ular qo' llab-quvvatlashsa, kelajak kunlarda o' yi kuchsiz, o' zi o' ysiz birini xoqon saylab, Meyli Churni bilga etib tayinlasa bo' lar?" [4: 60]. Bu fikrlardan ko' rinib turibdiki, tabg' ach xalqi turkiy xalqlardan tarqalgan bo' lsa-da, turkiy xalqlarga dushman ko' zi bilan qarardi. Meyli Chur ham xayolan tabg' ach xalqi bilan til biriktirib, o' z xalqiga qarshi kurashmoqchi. Meyli Chur Bilga xoqon obrazini ochishda yordam beruvchi vazifaga ega. Bilga

bo'lishni orzu qilib turganda, Bilga xoqonning xalqni birlashtirishga aytgan so'zlari uni "uyg'otadi", "ochlikda sulayib o'lgandan ko'ra urushda o'lgan yaxshi" deya urushga o'tlanadi.

Romanda tabg'ach xalqi bilan turk xalqi tamomila bir-birining ziddi sifatida tasvirlanadi, ayniqsa, tabg'ach va turk ayollari tasviridagi ziddiyat romandagi Meyli Chur obrazida yorqin tasvirlanadi. O'sha sahifalarni o'qigan kitobxon turk qavmi orasida qorin tashvishida yurgan narsaparast vatanfurushlar hamon borligi haqiqat ekanini ro'yi rost ko'rsatadi. Darvoqe, o'ziga o'zi ishonmagan odam o'z xalqiga, hukmdoriga sadoqatini ko'rsata olmaydi, albatta, xiyonat qilish uchun payt poylab turadi. Meyli Chur obrazida ayni shunday toifadagi odamlarni ko'ramiz. Bunday kimsalar yolg'onning quroli bo'lib xizmat qilib kelganlar va bugun ham o'sha vazifalarini bajaryaptilar, ularning qoni azaldan aynigan. Meyli Churning tabiatidagi qo'rqqoqlik, vatanga xiyonat qilishga har doim tayyorligi qoni ayniganligidan yana bir dalolatdir. Millatning qoni aynisa o'zligini unutadi, xiyonatkorlikka moyilligi kuchayadi. O'zlikni doimo yodida tutgan xalq esa hatto ochdan o'lar ahvolga tushsa ham vataniga xiyonat qilmaydi, xayoliga keltirmaydi hatto. Vatanfurushlar deymizmi, millatfurushlar deymizmi – xullas, har qanday "furushlar" – keyingi zamonlarda ham ma'lum toifa insonlarda pinhon bo'lgan yovuzlikning in'ikosidir. Meyli Chur va Ishbara, Bulut bir-biriga zid obrazlar sifatida romanda doim kitobxonni hushyorlikka chorlab turadi.

Muallif imkon qadar qadimgi turk davridagi manzarani, qahramonlarning turkona tabiatini, hech narsadan tap tortmas botirligini saqlashga harakat qilgan. Roman boshlanishidagi Ishbara yamtar va Bulut obrazlari turk bo'duniga xos bo'lgan ayni ana shu qirralarni o'zida ifoda etgani bilan diqqatga sazovor. Zotan, samimiylik va haqqoniylik qanday bo'lishidan qat'i nazar, hamma zamonlarda ham o'rinli va mavridida qilingan. Isajon Sulton quyidagi voqeani hikoya qilar ekan, Ishbara va Bulut obrazlari orqali vatanni qutqarib qolish yo'lida turk xoqonligining vatanparvarlari or-nomus uchun hatto o'limga ham tik borishga o'zlarida zarurat sezgan degan gapni aytmoqchi bo'ladi: "– Shumi yigitlik? – dedi Ishbara. – Hoy siz! Eltarish xoqonning o'g'li Bilga xoqon so'zi qulog'ingizga kelmadimi?"

– Keldi oz-moz!

– Unda xotin-bolangizni qo'yib, Bilga xoqon so'ziga kirsangiz bo'lmaydimi? Boraylik, ne desa uni qilaylik. Qishda tirishib o'lib yotmaylik.

– Qayg'udamiz, – dedi qorachadan kelgan, qoshi ustida tig'izi bor To'fon degan yigit. – Tegra uluslarga so'z yo'llaylik. Bilganing qoshiga elchi yuboraylik. Tinglaylik-chi, ne der ekan? Buyog'i puturdan ketgan ulus erlari o't atrofida tizilishib, biri olib, biri qo'yib "Ha, shunday bo'lsin. O'lsak o'laylik, biroq yer bilan bir bo'lmaylik", deyishardi". [4: 15].

Roman qahramonlari Ishbara bilan Bulut to O'tukanga borgunlariga qadar kechgan voqealarda Bilga xoqon obrazi ko'rinmaydi, faqat Bilga xoqonning o'gitlari, elga qilgan ezgu ishlari, ana shu ezgu o'gitlarini qalblariga jo qilgan vatanparvar Ishbara yamtar, Bulut obrazlari gavdalanadi. Voqealarning bu tarzda qurilishiga hayotiy maishiy detallar xalaqit berishining oldini olish edi.

Xulosa. "Bilga xoqon" romani – turkiy xalqlarning o'n uch asrdan narigi davrdagi qayg'ulari ifodasi. Ma'lumki, muayyan shaxs taqdiri, uning o'zini anglab yetishi: ongining uyg'onishi, xarakterining tashkil topishi va shakllanishi roman markazida turadi, shaxslar taqdiri vositasida ijtimoiy hayotning u yohud bu jihatini ifodalaydi. Qissa va hikoyadan farqli o'laroq, romanda qalamga olingan voqea-hodisalarda ko'p personojlar qatnashadi, ularning hayoti va kurashlar bir-biri bilan bog'lanadi, to'qnashadi. Yozuvchi Isajon Sulton ham tarixiy janrlarga

qo'l urib, g'oyat mukammal, o'qishli, tarixiy ajdodlar haqida faxr tuyg'usini jo'sh urdiradigan asarlar muallifiga aylandi, shubhasiz. Asar mohiyatini ochishda tarixiy obrazlar bilan birga to'qima obrazlarni ham mahorat bilan asar ruhiga singdirib yubora olgan, sodda qilib aytsak, biri ikkinchisini to'ldirgan. Bilga xoqon, Ishbara yamtar qadimgi turk davriga bag'ishlangan badiiy asarlarda yangi obraz deb baholanishga loyiq qahramonlardir. Adib romanlaridagi mazmun, obrazlar harakati barchaning qalbiga chuqur kirib boradi va mulohazaga undaydi.

Adabiyotlar/Литература/References:

1. Sulton I. Bilga xoqon. – Toshkent: Factor books, 2022. – 240 b.
2. Quronov. D. Adabiyot nazariyasi asoslari /darslik/. – Toshkent: Innovatsiya-Ziyo, 2020. – 310 b.
3. Sodiqov Q. "Kul Tigin va Bilga xoqon bitiglari: matnlarning o'qilishi va talqinlari". Oltin bitiglar 1, 2020. 3—21 b.
4. Vohidov.R, Eshonqulov.H. O'zbek mumtoz adabiyoti tarixi. – Toshkent: O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamg'armasi, 2006. – 527 b.
5. Петров С. Русский исторический роман XIX века. – М.: Современник, 1980.
6. Каттабеков А. Художественное воплощение личности и исторической эпохи в современной прозе: Дис. д-ра филол. наук. – Т., 1985. – С. 383
7. Мирвалиев С. Ўзбек романи. – Т.: Фан, 1969. – 310 Б.
8. <https://yoshlikjurnali.uz/tadqiqot/toshni-tiriltirgan-bitiklar/>

SCIENCEPROBLEMS.UZ

IJTIMOYIY-GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI

№ 5/2 (6) – 2025

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro'yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
mas'uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog'och ko'chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:

scienceproblems.uz@gmail.com

Bog'lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).